

gens; Pater et Filius formaliter amans est per essentiam, quae ipsam est sapientia et dilectio absoluta; attamen Pater intelligendo necessario product Verbum; nec posset sine hoc esse intelligens; et ambo diligendo necessario producent amorem (Spiritu Sanctum), nec sine amore producto posset esse dilectio divina. Pater itaque sapiens est Verbo non formaliter sed tamquam termino immanente necessario suae secundae sapientiae, sine quo ipsa sapientia non esset; eademque ratione Pater et Filius amans est Spiritu Sancto tamquam interno termino necessario amoris, sine quo ipse amor non esset.

Solummodo remanet dubium de modo loquendi, utrum simpliciter Pater dici possit *intelligere Verbo*, Pater et Filius *diligere Spiritu Sancto*. Differunt theologi non parum opinionibus et modis explicandi has locutiones; paucis res ita expediri potest. Distingui debent verba, quae tantummodo actum absolutum, et quae etiam actum notionalem h. e. productionem termini ad intra significant. Priora illa non possunt construi cum huicmodi ablativis personarum distinctarum. Hinc quia *intelligere* simpliciter positum significatio absoluta tantummodo adhiberi solet, minus recte dicetur: *Pater intelligit Verbo*; hoc enim videretur significare, Patrem formaliter sapientem seu intelligentem constitui per Verbum, quod falso esse ex superioribus constat. Vocabulum notionale designans productionem Verbi est *dicere*. Porro *diligere* non solum absoluta sed etiam notionali significations adhibetur, in qua posteriori idem valet ac *diligendo producere amorem ut terminum immanentem*.

Iam in hoc sensu notionali ea, quae Pater dicit (h. e. intelligit et intelligendo exprimit seu repreäsentat Verbo), et quae Pater ac Filius diligunt, possunt significari ut obiectum (in accusativo), et quia talis *dicitio et dilectio* est velut in actu completo per terminum intrinsecus productum, sine quo dictio et dilectio non esset, recte hic terminus in ablativo additur ut productus dictione ac dilectione. Sic igitur Pater se et alii omnia quae dicit (h. e. quae intellectione producente Verbum comprehendit), *Verbo dicit*; Pater et Filius se (et quaecumque complectuntur di-

lectione producente amorem immanentem), *diligunt Spiritu Sancto*. His enim verbis, ait Ruiz, significatur « *diligere Spiritu Sancto tamquam termino producto simpliciter necessario, ut operatio diligendi possit versari circa obiecta dilecta.* » Vide Ruiz disp. 74. sect. 2; disp. 111. sect. 2-6. Cf. S. Th. 1. q. 37. a. 2; Suarez l. IX c. 10; l. XI. c. 3.

THESES XXX.

*De modo quo processio secundae personae ut generatio,
processio vero tertiae personae
ut alia distincta manifestatur in revelatione.*

« Ex divina revelatione constat, secundam personam procedere per generationem, processionem vero personae tertiae esse aliam a generatione distinctam. Est autem secundae personae processio credenda sensu proprio intellectualis et perfecta generatio seclusa imperfectiōnibus, quae sunt in generationibus creaturarum. »

Antequam fides quaerat aliquem intellectum diversitatis, qua processio secundae non autem tertiae personae est proprie generatio, ac proinde secunda persona est *Filius* unigenitus, tercia autem non est *Filius*; oportet inspicere modum quo in revelatione res ipsa, *quia est*, nobis manifestetur, ex revelatione enim aliqua quantumvis imperfecta intellectio, *quomodo sit*, deducenda est. Praesumptionem quippe solius rationis lumine investigandi tum alia mysteria tum nominatum profundam Dei in modo et in diversitate processionum, de qua nunc loquimur, ss. Patres unanimis condemnarunt, quando haereticī ex principiis philosophicis mysterium ipsum impugnabant, aut ex illis principiis rationem fidei postulabant a Catholicis. Nam vero ac humiliter inquisitionem alienius intellectus ex fide praesupposita et ex fidei principiis iidem ss. Patres tum verbis dissertis commendarunt, tum exemplo suo ac meditationibus profundissimis nos docuerunt (vide Didac. Ruiz disp. V).

Primum itaque rem ipsam considerabimus in Scripturis revelatam, quod secunda non autem tercia persona proprie generatur; tum praelucente revelatione proprias rationes

generationis divinae, quantum licet, inquiremus. Haec enim sunt fundamenta, ex quibus deducendum est, cur processio Spiritus Sancti generatio non sit, de qua re in thesi sequenti dicemus.

I. Diversitas illa in processione secundae ac tertiae personae non minus quam processio ipsa ac distinctio personarum in Scripturis revelata est.

1°. Continetur haec revelatio in ipsis propriis nominibus personarum. Constanter enim inter primam et secundam personam non solum indeterminate relatio principii et procedentis a principio, sed determinate relatio *Patris* et *Fili* esse docetur. Dicitur in Scripturis *Pater proprius* *Fili* Io. V. 18; *Filius proprius* *Patris* Rom. VIII. 32; *Filius verus* 1.Io.V.20; *Filius unigenitus* (υονογένης); *unigenitus a Patre* Io. I. 14; III. 16. (cf. supra th. II). *Pater* non est nisi ut principium, *Filius* ut terminus productionum illius singularis ab omnibus aliis modis productionum distinctae, quae dicitur *generatio*. Animadvertisatur autem, quod ratio haec *Patris* primae, ratio *Fili* secundae personae ita propria est, ut hac sola inter se realiter distinguantur, quod in toto hoc tractatu saepè demonstratum est. Porro haec ipsa ratione *Patris* ac *Fili* distinguuntur a tertia persona, quae nec *Pater* est nec *Filius*, licet et ipsa sit procedens. Hinc tum ubi singillatim nominatur, tum in connumeratione trium personarum designatur ut procedens quidem, sed non procedens tamquam *Filius*, ad eoque modo distincto a generatione. « *In nomine Patris et Fili et Spiritus Sancti* » Matth. XXVIII. 19. cf. III. 16. 17; 1. Io. V. 7: « *ego (Filius) mittam vobis a Patre Spiritum veritatis, qui a Patre (meo) procedit* » Io. XV. 26; « *Spiritus Patris vestri* » Matth. X. 10; « *misit Deus Spiritum Filii sui* » Gal. IV. 6; « *Spiritus Domini super me* » Lue. IV. 18; « *Spiritus Dei* » Rom. VIII. 14; « *Spiritus Christi* » Rom. VIII. 9; 1. Pet. I. 11; « *Spiritus Iesu* » Act. XVI. 7.

2°. Sicut sola secunda persona est terminus *generatio* h. e. *Filius*, ita etiam disserte in Scripturis modus processionis solius secundae personae praedicatur esse *generatio*. Haec disserta praedicatio continetur iam in appellatione

propria, qua designatur notio distinguens *Fili unigeniti*, *unigeniti a Patre*. Tum expresse declaratur *Filius Dei* proprius, quia est per aeternam semper completam generationem. « Novissime diebus istis locutus est nobis (Deus) in *Filio*, quem constituit heredem universorum, per quem fecit et saecula; qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae eius (χρόντη της ὑπερτιμης αὐτου)... sedet ad dexteram maiestatis in excelsis, tanto melior angelis effectus (εργαζοντο)... Cui enim dixit aliquando angelorum: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*; et iterum: *ego ero illi in Patrem, et ipse erit mihi in *Filium*...* Ad *Filium* autem (dicit): *thronus tuus, Deus, in saeculum saeculi.....* Et: tu in principio, Domine, terram fundasti et opera manuum tuarum sunt coeli » Heb. I. 2-10. Tam in Psalmis II. 7; XLIV. (XLV). 7; CL. (CII). 26, ex quibus verba desumpta sunt, quam ab Apostolo haec dicuntur de Christo *Filio* incarnato; is autem non est alius quam *Filius aeternus*, quamvis in tempore factus sit homo. Unde hic homo i. e. haec persona quae est etiam homo, est *Filius Dei* genitus ab aeterno, est Deus creator coeli et terrae. Quibus positis verba: « *Filius meus es tu, ego hodie genui te*, » necessario intelligenda sunt de hac persona, quae est Deus homo. Secundum incisum explicat rationem, qua sit *Filius*, videlicet quia est genitus a Patre. Qui est splendor gloriae *Dei Patri*, Deus creator coeli et terrae, *Filius* non potest esse nisi aeternus, ergo et generatio aeterna est. Particula igitur *hodie* non initium generationis sed incommutabile nunc aeternitatis exprimit, quo generatio semper est in actu completo. Ad hunc hominem tamen specificative ut *homo est*, verba pertinent in tempore, non quia genitus est in tempore, sed quia genitus ab aeterno incipit in tempore esse homo. Unde primum in incarnatione verificatur *de homine*: « *ego hodie (i. e. aeterno incommutabili actu) genui te*, » ut verba sumuntur Heb. V. 5; et eodem modo vera sunt de hoc homine in resurrectione, simulque rationem continent resurrectionis, quo modo verba sumuntur Act. XIII. 33. (Cf. cl. P. Patrizi de Interpret. SS. SS. I. I. n. 36).

Adhuc magis definite declaratur generatio ex substantia Patris Ps. CIX (CX). 3. (1), ut hic Scripturae locus communi

(1) Psalmus nemine Christiano diffidente est de Messia; constat enim id praeter evidentiam internam, ex citationibus ipsius Christi Domini et Apostolorum Matth. XXII. 44; Act. II. 34, 35; Heb. I. 13; V. 6; VII. 17. et 1. Cor. XV. 25; Heb. X. 13. Commatis 3rd de quo agitur, verba hebraica sunt: טַל יְהוָה :

In nostra Vulgata legitur ita: « Teum principium (i. e. principatus) in die virtutis tuae, in splendoribus Sanctorum ex utero ante luciferum genui te». Eodem modo habent LXX. et versio syrica, quae fluxerunt immediate ex texto hebreo. Μέτα τοῦ ἡλίου ἐν ἀρχῇ τὰς δύναμεις τοῦ ἥρων τοῦ ἵραντος εἰς τὰς πόρες πρὸ τοστόρους εἰναντίον τοῦ. Illud טַל יְהוָה videtur Alexandrinii non habuisse in suo textu; in reliquis legentibus alius vocalibus טַל יְהוָה וְלֹא תִּתְּנַחֲמֶךְ מִפְּנֵי קָרְבָּה שְׁפָדָה לְמַשְׁחָר. Legit ergo Syrus habet: « ab antiquo (ab aeterno) te filium genui ». Legit ergo et ipse מַשְׁחָר et nomen טַל sumpsit pro affini in sua lingua. Quod sensum concordant veteres versiones aliae, Hieronymi, Aquilae, Symmachi, Theodosiani, sic dicta Vth et VIth, de quibus consule Epiphanius (haeres. 65. n. 4. T. I. p. 610). Hieronymus vertit: « quasi de vulva oriente tibi ros adolescentiae tuae », et eodem fere modo habent reliquiae commemorationis (apud Epiph. I. c.). Hieronymus certe ipsamet in Mich. V. 2. (T. VI. p. 489.) cum ceteris Patribus locum Psalmi interpretator absque illa ambiguitate de aeterna generatione Filii Dei. Patres qui hoc loco aeternam ex substantia Patri generationem Filii enuntiari certum ac ratum haberunt, adferunt Petavium I. c. viginti gravissimos, quibus alii plures facile addi possent. Nec puto ullum ex Patribus Ecclesiae repperi, qui huius communis interpretationis contradicat. Quidsi enim pauci aliqui uterum hie Virginis intelligent, ut sensus sit: ego (Pater aeternus) ex utero Virginis (in incarnatione) genui te, non est putandum, eos quoad rei summam a religione discentire. Generatio quippe Verbi aeterna est, quae sicut numquam incepit ita numquam desinit, non quidem sicut in humanis tamquam actus imperfectus tendens ad terminum, sed ut actus perpetuo complectis habens immanem terminum semper productum. Unde in ipsa incarnatione Deus-homo generatur ab aeterno Patre per communicationem divinae naturae. Ergo illi doctores interpretando uterum Virginis nondum propterea locum intelligent de generatione Christi secundum humanam naturam, sed intelligent generationem aeternam a Deo Patre; verumtamen eam considerant in Verbo incarnato, quemadmodum re ipsa in Psalmo Messias, Verbum scilicet incarnatum, dicitur ante luciferum genitus. Veteres ita hoc loco intelligentes Virginis uterum nominari possunt Iustinus dial. cum Tryph.

Patrum consensu semper intellectus est, et nominativum adhibitus per plura continenter saecula in demonstrationibus dogmaticis adversus Arianos. (Vide ss. Patres apud Petav. de Trin. I. V. c. 7. n. 4. 5; Didac. Ruiz disp. IV. sect. 1). Cum

n. 63; Tertullianus contr. Marc. V. 9; Hesychius in h. l. Revera ab hisce doctoribus non excludi sed includi generationem aeternam, ostendit etiam interpretatio a Tertulliano sibi data (contr. Praexam c. 7. et 11), ubi in texto Psalmi simplicitate intelligit descriptam generationem divinam « de vulvo cordis » Patris aeterni. Imo ipse Eusebius, qui in commentario h. l. videtur intellexisse generationem ex matre, in Demonstr. Evangelica I. IV. c. 14. p. 176. coll. 179. sequitur communem interpretationem de generatione divina. Consensus itaque Patrum et traditio exegética ita constans est et universalis, ut secundum principia hermeneutica catholicae (Conc. Trid. sess. IV. decret. de usu ss. librorum) falsa haberi debet interpretatio recentiorum, qui textui subiiciunt sensum omnino alium, ut in eo de generatione Filii Dei nulla amplius sit mentio. Quod si autem, verba hebraica sensum Vulgatae nostrae non pati, id antiqui interpres non viderunt, nec inspectis verbis demonstrari potest. Ad litteram verba hebraica verti possunt: « populus tuus spontanea oblatio (cf. Rom. XV. 16) in die virtutis tuae (quando scilicet manifestas et demonstras virtutem tuam in redemptione et subiectio omnium gentium); in splendoribus sanctis ex utero matutino tibi ros nativitatis tuae ». Alterum hoc incisum enuntians generationem aeternam contineat rationes victoriae, quae describitur in inciso priori, eodem modo ut Act. XIII. 33. generaliter aeterna contineat rationes resurrectionis Christi Filii Dei. Ceterum cum metaphora illa « ex utero matutino (vel ex utero aurorae) tibi ros nativitatis tuae (aut veluti ros nativitas tua) », confiri possunt loca realiter et verbaliter saltem quadammodo parallela. « Quasi diluculum praeparatus est egressus eius בְּכָרָן מִלְּגָזָע וְלֹא וְלֹא תִּבְּנֵה et veniet quasi imber nobis temporaneus et serotinus terrae » Os. VI. 3. « Horate cooli desper, et nubes pluant iustum » Is. XLV. 8. Utique in his locis directe sermo est de generatione secundum humanam natrā; nihilominus tamen ex eis appare, metaphoras « aurorae » et « roris de coelo » non esse a describenda nativitate Messiae alienas, et insuper in eis generatio aeterna implicite continetur. Utrique explicite conjungitur Mich. V. 2. 3. « Et tu Bethlehem... ex te mihi egressus qui sit dominator in Israeli (cf. tecum principium in die virtutis tuae), et egressus eius ab initio a diebus aeternitatis » (cf. ante luciferum genui te). Quod in hoc loco prophetæ Vulgata dicit « ab initio », hebraice est מִבְּנִיא קָרְבָּה quam vocem candem habet Syrus in Psalmo pro eo, quod latine est « ante luciferum » et hebraice « ex utero matutino », adeo ut ille vetustissimus interpres in versione Psalmi omnino locum hunc Michaeae respexisse videatur.

verbis Psalmi: « *ex utero* ante luciferum genui te, » parallela est declaratio Ioannis: « *unigenitus Filius, qui est in sinu Patris* » ὁ μενογενης υιος ὁ ὡν εις τον κόλπον του πατρος Io. I. 18. « Ubi uterum de Deo audieris, dic vici generatricem Dei (το γεννητικον του θεου) manifesto tibi revelatam esse » Basil. contr. Eunom. V. p. 316. Porro conferenda sunt illa loca, in quibus Sapientia hypostatica ab eo cuius est Sapientia expressa, dicitur *ab aeterno parturiri, generatione possideri, concepta esse, primogenita ante omnem creaturam* Prov. VIII. 22. sq.; Ecclesi. XXIV. 5. (vide thes. VII).

II. Supponimus, quod alibi demonstratum est de nostro modo cognoscendi divina. Perfectiones in creaturis sunt adumbrationes et imagines perfectionum divinarum. Unde cum nos in hac via Deum non immediate in se ipso cognoscamus, sola nobis via patet ad cognitionem Dei concludendo a magnitudine speciei et creaturae ad creatorem: ἐξ γαρ μεγέθους καλλονης κτισμάτων ἀναλογίας ὁ γενετικούργος αὐτῶν θεωρεῖται Sap.XIII. 5. Absque praehabitis notionibus perfectionum, quas notiones ex consideratione creaturarum haurimus, Deus nobis maneret ignotus, nec revelationem de Deo, divinis attributis, ac personis ullatenus intelligere possemus. (Loquor de via ordinaria in praesenti ordine et praescindendo ab infusione *intellectualis* luminis prophetici, quod est participatio aliqua et imitatio luminis gloriae). Hinc divina revelatio descendit ad nos secundum modum nostrum, ut ex Dionysio s. Thomas et reliqui Scholastici loqui solent; h. e. revelatio supponit in nobis multiplices perfectiones ideas, atque cum his connectit et ex his intelligibilem nobis reddit doctrinam coelestem de Deo rebusque divinis (vide thes. XIX.). Perfectiones itaque quas secundum analogiam creaturarum in Deo vel ratione vel revelatione cognoscimus, verissime sunt in Deo licet alio modo quam in creaturis; in Deo scilicet secundum exigentiam divini *Esse* sunt in actu purissimo absque limitatione aut imperfectione originaliter et exemplariter, in creaturis sunt earum adumbrationes imperfectione circumscriptae. Sic igitur res ipsa quae nomine *generationis* et nomine *Filiī* de Deo nobis revelatur, proprie et citra omnem

imperfectionem, quam haec rationes in creaturis implicitam habent, in Deo esse credenda est. Unde supposita revelatione quod duplex est processio in divinis, utraque quidem per communicationem naturas sed ita, ut altera sit proprie generatio altera non sit, possumus etiam pertingere ad aliquam intelligentiam huius differentiae, quoniam ratio propria generationis, qua ab aliis omnibus processionibus distinguitur, est nobis in creaturis satis comperta; haec autem processio quae in creaturis est ac dicitur generatio, respondet generationi in Deo non quidem secundum rationem identicam (univoce), attamen secundum similitudinem ac imitationem (analogice) ita, ut quoad rem significatam generatio perfectissime et maxime proprie sit in Deo, secundum aliquam divini exemplaris adumbrationem in creaturis. « Cum omnis cognitio nostra de Deo ex creaturis sumatur, si non erit convenientia nisi in nomine tantum (quando eodem nomine praedicamus perfectiones in Deo et in creaturis), nihil de Deo sciremus nisi nomina tantum vana, quibus res non subisset. Sequeretur etiam, quod omnes demonstrationes a philosophis datae de Deo essent sophistica.... Et ideo dicendum, quod de Deo et creatura nihil praedicetur univoco; non tamen ea quae communiter (de Deo et de creatura) praedicantur, pure aequivoce praedicantur sed analogice » S. Th. de Potent. q. 7. a. 7. cf. 1. q. 13. a. 5.

His suppositis seiungendae imprimis sunt omnes imperfectiones, quas generatio quaevis in creaturis implicitas habet, quae tamen non pertinent ad propriam rationem generationis per se spectatae. Modum huius praecisionis imperfectionum revelatio ipsa nos docet non solum generali doctrina de infinita perfectione Dei, sed etiam speciatim declarando generationem ut *intellectualem*. Dupli enim sub appellatione nobis exhibetur in universo revelatione ratio propria secundae personae Trinitatis, quod est *Filius* et *Verbum* (ὁ λόγος) Patris. Utrumque nomen unam eandemque rationem designat (1), sed sub diversa analogia (th. XIX. n. I. 2°).

(1) « Eo quippe *Filius*, quo *Verbum*; et eo *Verbum*, quo *Filius* » Aug. Trin. VII. c. 2.

Filius designat hypostasin et hypostasin procedentem ab alio ea speciali communicatione naturae , quae est generatio. At vero in creatis generatio et proinde filius non potest esse in puris spiritibus, sed est solum in corporeis ; neque generatio est per communicationem totius substantiae quae est in principio generante, sed per aliquam separacionem et decisionem vitalem ex substantia generantis; unde naturae unitas inter patrem et filium solum est unitas specifica non numerica , et praeterea pater ut hypostasis est prior filio. Inde ulterius hypostases patris et filii sunt non solum distinctae sed separatae in alia atque alia numero naturae cum reliquis diversitatibus, quae ex distinctione naturae consequuntur; proinde etiam similitudo non potest esse absoluta, quae coincidit cum unitate numerica naturae (th. XVI.). Hae autem omnes imperfectiones adhaerentes generationi in finitis atque corporeis repugnant in Deo spirito infinito (1).

Hinc rationem generationis *intellectualis*, cuiusmodi sola puro spiritui convenire potest, divina revelatio diserte exprimit sub nomine *Verbi*. Creatus etiam spiritus intelligentia producit verbum sui, de quo in superioribus satis dictum est. Secundum hanc analogiam facile intelliguntur excludi omnes illae imperfectiones generationis corporeae, quas paulo ante commemoravimus. Unde Patres tam sollicite commendant comparationem *Verbi* cum appellatione *Fili* ad aliquam rei intelligentiam assequendam. Vide quae citavimus supra p. 316, cf. S. Th. Compend. theolog. c. 40. At verbum in creatis deficit a perfectione, quoniam non est substantia, et proinde producens et verbum productum neque sunt duas hypostases, neque nisi impropter in creatis verbi *generatio* dici potest (cf. S. Th. Compend. theolog. c. 33). Utraque ergo analogia coniungenda est, ut una supplet alteram, et quod utroque nomine *Fili* ac *Verbi* perfectum exprimitur, in Deo intelligatur perfectissimum ; quod vero includitur imperfectionis in significacione alter-

(1) Quomodo secundum diversitatem entium et naturalium sit diversus modus emanationis ab inanimatis corporibus usque ad supremum spiritum Deum, vide apud S. Th. contr. gent. IV. c. 11.

utrius, prout ex creaturis desumitur, corrigatur per significacionem alterius (1).

Iam possemus dicere: sicut in emanationibus corporeis non quaevis productio etiam viventium, et etiam quae sunt ex substantia principii producentis, sed una tantummodo specialis suisque propriis characteribus determinata processio proprie dicitur et est generatio, ita in processionibus spiritualibus, quae substancialis sunt tantum in Deo spirito infinito, sola processio per formalem rationem intellectus et proinde processio *Verbi* proprie *generatio* est et ut talis nobis revelatur. Verum ad ulteriorem aliquem intellectum analogicum necesse nobis est non quidem mere ex analysi notarum essentialium generationis, ut has ex creaturis perspectas habemus, sed tamen has notas praecisis imperfectionibus simul comparando cum praesupposito dogmate revelato considerare perfectionem infinitam sub formalis ratione *generationis* in hac intellectuali processione *Verbi*.

Ipso essentia generationis proprie dictae includit imprimis triplicem notam: ut a) sit processio viventis a vivente. Quamvis enim etiam in inanimatis productio unius per virtutem et operationem alterius soleat dici generatio, ut ignis generat ignem etc.; ea est tamen impropria et essentialiter diversa a generatione propria viventis a vivente. Et quidem eo est generatio nobilior, quo nobilior est natura et

(1) Ex dictis patet, nullo modo fas esse impropriam existimare appellationem *Fili* in SS. Trinitate, immo posse subesse suspicione negatae distinctionis realis hypostaseon, si quis utramque appellationem revelatae comparando *Verbum* tantummodo, non autem *Filium* proprius nominari contenderet. Hoe est quod Pius VI. (Bulla « Auctores Fidei » in epilogi) improbat in Pistoriensibus inter ea, quae « si non pravo animo, imprudenti certe synodo excederunt », videlicet « quod (pseudosynodus) de ipsam tribus divinis personis tradit, eas secundum eorum proprietates personales et incomunicabiles exactius loquendo exprimi sea appellari Patrem, Verbam, et Spiritum Sanctum, quasi minus propria et exacta foret appellatio *Fili* tot Scriptura locis conserata... ac non potius retinendum esset, quod edictus ab Augustino Angelicus praepceptor vicissim ipse docuit (I. q. 34. a. 2, ad 3), in nomine *Verbi* eandem proprietatem importari, quae in nomine *Fili* dicente Augustino: eo dicitur *Verbum*, quo *Filius* ».

vita generantis ac geniti. Nobilior itaque et specie differens (licet generice conveniens) est generatio in viventibus vita animali quam in viventibus vita solum vegetali; item nobilior in hominibus vitae rationalis quam in brutis animalibus. Attamen quia virtus propagationis et efficacia generationis etiam in animalibus rationalibus non est a natura formaliter ut rationalis est sed ut est animalis, diversitas potissimum constituitur in natura propagata et in relatione quae ex generatione oritur. Hinc quamvis proprie dicatur *generatio* tam in brutis animalibus quam in hominibus, attamen in hominibus magis proprie est *pater et filius*. Ulterius ergo adhuc nobilior esset generatio in paris spiritibus viventibus vita intellectuali; sed in spiritibus finitis id quod actu intellectuali producitur, non producitur per propagationem seu communicationem naturae atque adeo non est substantia, et propterea ibi nulla est generatio. In Deo autem spiritus infinito et puro actu, qui est ipsa vita essentialiter (*άνθετον*), actu intellectuali producitur Verbum substantialis, ut superius ostensum est; adeoque ex hac primum ratione, quatenus est processio viventis a vivente, generatio in Deo est infinite perfecta, ut infinite perfecta est vita ipsa Dei. *¶* Sicut Pater habet vitam in semet ipso, ita dedit et Filio vitam habere in semet ipso *¶* Io. V. 26; *¶* Christus Filius Dei vivi *¶* Matth. XVI. 16.

b) Continetur in ratione generationis, ut productio sit ex substantia generantis; *¶* quod enim ex natura aliquius dignitur et non extrinsecus comparatur, id pro filio agnoscat natura, et haec est nominis significatio *¶* Athanas. decret. Nicaen. n. 10.

c) Requiritur, ut productio non solum sit ex substantia ac natura producentis, sed ut per insitum principium, quod dicere possumus principium fecunditatis, propagetur seu communicetur natura producentis in productum. Hoc est, quod tamquam ultima differentia ab aliis productionibus distinguens constituitur in definitione, in qua generatio dicitur processio viventis a vivente principio in similitudinem naturae. Unde productio Hevae ex costa Adami, licet forte dici queat processio viventis a vivente, ex substantia

Adami et etiam in similitudinem naturae, non tamen erat generatio, quia non per connaturale principium fecunditatis tamquam per causam ex se, sed per solam operationem Dei creatricem producta est, ubi costa Adami nullo modo connaturaliter efficiens sed mere materialis causa erat, eaque non per se et secundum legem institutam naturae, sed per accidens et praeter legem naturae.

Iam vero sicut prima, ita etiam haec secunda et tertia ratio generationis in creatis reperitur quidem, sed est in eis imperfecta, ut considerant facile patet. Est enim haec generatio annexa materialibus et corporeis, et per actus vias sensitivas ac animalis perfectitur, qui eo ipso pertinent ad ordinem inferiorem et essentialiter imperfectum.

At in communicatione naturae divinae omnes istae imperfectiones excludunt opposita perfectione infinita. Generatio ibi est intellectualis, actus purissimo, absolute necessario intellectionis substantialis, et ideo non est transitus a potentia in actum, sed aeternus necessarius actus completus cum termino aeternaliter producto sibi immidente. Hic ipse actus ut terminum immanenter productum habens Verbum, est principium fecunditatis; adeoque principium fecunditatis non est in potentia vel habitu, sed est ipse actus ex necessaria sua perfectione semper completus. Unde generatio, ut superius ex PP. et s. Thome recitavimus, tam necessario est in actu, quam necessario Deus est intelligens se ipsum et ipsa vita intellectualis. Porro essentia divina est ipsamet substantialis intellectio, adeoque processio ibi est secundum totam essentiam seu substantialiam producentis, quod alioquin evidens est, cum substantia divina simplicissima non habeat partes. Hinc in Verbo producta per intellectionem qua Pater perfecte comprehendit se ipsum, non alia numero essentia producitur, sed eadem numero essentia communicatur ac velut irradiatur: Filius est ex substantia Patris ita, ut sit Patri consubstantialis *ἐκ της οὐσίας όμοιος* (th. VIII. n. II).

Ex dictis igitur ita concludendum est. Quo perfectior est vita in generatione, quo perfectior productio ex substantia producentis, quo perfectior communicatio et unitas

naturae in utroque, quo principium secunditatis magis est
essentiale et perfectius in actu, eo plenus et perfectius
habetur id, quod significatur nomine generationis. Atqui
in creatis generationibus, ex quibus nos primum derivamus
cognitionem talis specialis productionis et ex quibus est
prima nominis impositio, omnes illas rationes insunt qui-
dem sed imperfecte; in Deo secundum rem significatam
sunt perfectissime. Eodem igitur modo ut de perfectionibus
divinis alibi diximus, etiam de generatione censendum est,
et consequenter de appellationibus Patris ac Filii. Secun-
dum nominis impositionem primum a nobis cognoscuntur
et dicuntur de creaturis; secundum rem significatam pri-
mum sunt in Deo perfectione infinita, et in creaturis so-
lum analogice per aliquam participationem et adumbratio-
nen derivatam a Deo creatore. Quo ergo sensu Deus solus
potens, solus sapiens, ea significatione plenissima in solo
Deo dici potest generatio, paternitas, filiatio. Illud scien-
dum est, nomina paternitatis, filiationis, processionis non
a nobis ad beatam Deitatem translata esse, sed contra
illuc nobis communicata, quemadmodum Apostolus ait
(Eph. III. 15): flecto genua ad Patrem.... a quo omnis pa-
ternitas in celo et in terra nominatur. Damasc. Fid.
orthod. l. I. c. 8.

THESS XXXI.

*De ratione, cur processio tertiae personae
non sit generatio.*

* Si generalis notio generationis ex ipso revelato mysterio expolia-
tur, modus processionis quem in revelatione doceri demonstravimus,
suppedit rationem interam, cur processio personae secundae sit,
tertiae vero non sit generatio. *

Licet ex iis que in thesi superiori diximus, intelligatur
Verbum esse proprie genitum et proprie Filium, si compa-
ratio fiat cum generatione in creatis et nominati cum
generatione nobilissima, quae est in natura humana; non
dandum tamen liquet, cur processio personae tertiae non sit
generatio. Sane tres rationes propriae generationis in su-
generatio.

periori thesi commemoratae non minus huic processioni per-
sonae tertiae quam secundae competere videntur. Hic ego
fateor, quamvis a theologis id non reperto animadversum,
rationalem nostrum conceptum de propria ratione genera-
tionis profecisse ex revelatione mysterii ad plenorem in-
telligentiam, eodem fere modo, quo alibi (Tract. de Incar-
nat. th. XXVI.) necessarium esse demonstravimus, mere
rationalem conceptum de hypostasi in comparatione cum
natura singulari et integra expolire ex veritatibus sola re-
velatione cognitis.

In processionibus substantialibus corporeis, quae sole
sunt in creatis, si sint per communicationem eiusdem (spe-
cifieae) naturae ex insito principio viventis, nulla datur
quae non eo ipso sit generatio. At in processionibus spiri-
tualibus, quae sunt in Deo, revelatio nos docet, processio-
nem personae tertiae, licet sit productio viventis a vivente
ex principio intimo secunditatis per communicatiōem eius-
dem (numero) naturae, non tamen esse generationem (1);
sed esse vere ac proprie generationem solam illam personae
secundae. Necesse est ergo ut generationi propriæ praeter
tres notas commemoratas essentialis sit aliqua alia nota,
qua secundae personae processio tamquam generatio distin-
guatur a processione altera, quae generatio non sit.

1º. Ulterior nota essentialis ad primam rationem genera-
tionis est in ipsa interna indole actus producentis, ut
nimur actus ex natura sua directus sit ad exprimendam
similitudinem substantialē producentis; seu aliis verbis,
requiritur ad veram rationem generationis, ut ex ipso modo
processionis producatur substantialis *imago* producentis. Si
haec nota essentialis est, debet utique inveniri in omni ge-
neratione etiam in creatis; sed in processionibus creatis

(1) Proprieta quod in creatis nulla huiusmodi processio reperitur,
ut monet s. Thomas, pro hac tertiae personae productione non habemus
nomen speciale. * Deinde nominare non possumus nisi ex creaturis; et
quia in creaturis communicatio naturae non est nisi per generationem,
processio in divinis non habet proprium vel speciale nomen nisi genera-
tionis. Unde processio quae non est generatio, remansit sine speciali
nomine; sed potest nominari spiratio, quia est processio Spiritus,
l. q. 27. a. 4. ad 3.

productio viventis a vivente per communicationem naturae ex principio insito fecunditatis semper habet actum ex natura sua ordinatum ad producendam substantialem imaginem producentis; et ideo numquam fuisset animadversum, hanc ultimam notam esse distinctam et separabilem a prioribus, atque adeo posse esse productionem secundum omnes tres notas priores, quin sit expressio imaginis et generatio; hoc inquam numquam fuisset animadversum, nisi revelatio nos docisset, reversa in Deo esse talen processionem, qua licet tres illas notas habeat intimas, non tamen est *generatio*, nec proinde terminus procedens est *Filius*. Eodem modo vidimus (Tract. de Incarnatione 1. c.), in conceptu hypostasos, quae est substantia singularis integra, tota in se, ultimam hanc notam non solo lumine rationis, sed praelucente revelatione de mysterio SS. Trinitatis et Incarnationis intelligi distinctam et separabilem a prioribus.

Quamobrem in definitione generationis tradi solita, quod est « productio viventis a vivente ex principio coniuncto in similitudinem, naturae » (cf. S. Th. I. q. 27. a. 2.), ultima particula debet accipi in sensu formalis (ut aiunt), non solum sensu materiali; h. e. oportet non solum esse similitudinem aliunde, sed *ex ipso modo processionis*.

Iam vero evidens est haec differentia inter expressionem verbi per intellectionem, et inter processionem amoris per voluntatem. Intellectus ex ipsa natura sui actus intellegendo producit expressam similitudinem rei intellectae; voluntas volendo ex natura sui actus non similitudinem rei amatae producit, sed inclinationem ad rem amatam et complacentiam in illa. Itaque prima persona divina intellegendo se infinita intellectione substantiali ex ipsa natura talis actus exprimit substantialem adaequatam sui imaginem; et ideo haec est verissime et proprie *generatio*, et proinde proprie est *Pater ac Filius*. Sed Pater et Filius diligendo se dilectione substantiali producent immanenter terminum amorem substantialem, qui quidem ut substantialis et ideo identificatus cum essentia divina est verus Deus, unum cum Patre et Filio; at dilectio in Patre et Filio ex sua formali ratione dilectionis non tendit ad ex-

primendam imaginem, nec amor (ut diximus) ex formali sua ratione, quatenus amor est, potest intelligi imago rei amatae; quamvis amor in Deo procedens, quatenus substantia est divina, sit unum cum Patre et Filio. « Sicut Spiritus Sanctus, quamvis sua processione accipiat naturam Patris sicut et Filius, non tamen dicitur natus; ita licet accipiat speciem similem Patris (licet sit unius naturae et perfectionis cum Patre), non dicitur imago; quia Filius procedit ut Verbum, de cuius ratione est similitudo speciei ad id a quo procedit, non autem de ratione amoris; quamvis id conveniat amori qui est Spiritus Sanctus, in quantum est amor *divinus* » S. Th. I. q. 35. a. 2. Propterea igitur, quod formalis ratio dilectionis non refertur ad exprimendam similitudinem amantis, et formalis ratio amoris non est praesentatio et imago producentis, productio amoris non est generatio; sed habet aliam a generatione distinctam rationem, quae potest et solet dici spiratio (ut alibi declaravimus). Ab Augustino appellatur datio i. e. processio Spiritus Sancti per amorem ut donabilis: « exiit (Spiritus Sanctus) non quomodo natus, sed *quomodo datus*; et ideo non dicitur Filius » Trin. V. n. 14.

In hac re quomodo differat a generatione processio tertiae personae, Augustinus fatetur se maximam reperisse difficultatem (Trin. XV. n. 45). Plerumque solam eam rationem proponit, quod Spiritus non ab uno Patre sed a Patre simul et Filio procedat (in Io. tract. 99. n. 9; contr. Maxim. II. c. 14. n. 1; Trin. XV. n. 47. 48. et alibi). Verum ipsem persens inde non satis intelligi differentiam, et manere « difficultimum generationem a processione distinguere » (I. c.). Tandem vero indicavit, rationem intimam querendam esse in eo, quod *Verbum* ut imago Patris atque ideo generatione ut Filius; *amor* autem qui est Spiritus Sanctus, non secundum formalem rationem *imaginis* et idcirco non per generationem procedat. Quod quidem declaravit ex analogia spiritus creati, ubi ex memoria cogitante procedit *cogitatio expressa seu verbum* ut perfecta imago ipsis mentis seu memorias cogitantis; *dilectio* vero procedit ex memoria cogitante et ex cogitatione formata

seu verbo, non tamen procedit ut cogitantis et cogitationis *imago*, quoniam *cogitatione conspicere*, et *appetere vel perfrui voluntate* per se minime sunt similia, seu non habent inter se rationem archetypi et imaginis expressae. « O tu anima mea adtolle oculos in ipsam lucem et eos in eam fige, si potes; sic enim videbis, quid distet nativitas Verbi Dei a processione Domini Dei... Unde cum sit communio quedam consubstantialis Patris et Filii amborum Spiritus, non amborum, quod absit, dictus est filius. Sed ad hoc dilucide perspicue cernendum non potes ibi aciem figere; scio, non potes.... Ilsa tamen (lux illa) tibi ostendit in te tria illa, in quibus tu summae ipsius quam fixis oculis contemplari nondum vales, imaginem Trinitatis agnosceres. Ipsa ostendit tibi verbum verum esse in te, quando de scientia tua gignitur, i. e. quando ex illo quod novimus... cogitatio nostra formatur, sitque in acie cogitantis *imago simillima cogitationis* quam memoria continet, ista duo velut parentem ac prolem tertiam sive dilectione iungente. Quam quidem voluntatem de cogitatione procedere, nemo enim vult quod omnino quid vel quale sit nescit, non tamen esse cogitationis imaginem, et ideo quamdam in hac re intelligibili notitiatibus et processus insinuari distantiam; quoniam non hoc est cogitatione conspicere quod appetere vel etiam perfrui voluntate, cernit discernitque qui potest. Potuisti et tu, quanvis non potueris nec possis explicare sufficienti eloquio, quod inter nubila similitudinem corporalium, que cogitationibus humanis occur sare non desinunt, vix vidisti » Augustin. Trin. XV. c. 27. n. 50. Vide S. Th. I. q. 27. a. 4.; contr. gent. IV. c. 19.; Suarez I. XI. c. 5. 6.; Petav. I. VII. c. 14. cf. I. V. c. 18; Pallavicin. Curs. theolog. I. VIII. c. 47. n. 432. sqq.

2º. Adhuc superest ad huius disputationis conclusionem, ut declaremus rationem imaginis. In Scripturis ipsis ratio imaginis substantialis sine dubio exhibetur ut proprietas Filii. « Imago Dei invisibilis » Coloss. I. 15.; 2. Cor. IV. 4.; « splendor gloriae et figura substantiae eius » Heb. I. 3.; « vapor virtutis Dei et emanatio quaedam claritatis omnipotentis Dei sincera.... candor lucis aeternae, et speculum

sine macula Dei maiestatis, et imago bonitatis illius » Sap. VII. 25. 26. Eadem proprietas imaginis quae a filiatione, ut ex dictis iam constare potest, non aliter differt quam definitio a definito, scinde a Patribus et theologis Filio vindicata est et multipliciter declarata. Nihilominus Patres graeci non pauci, quos vide apud Petavium l. VII. c. 7, Spiritum Sanctum dixerunt imaginem, sigillum, imaginem naturalem Filii. Quod si eadem proprietate dicetur de Spiritu Sancto, qua Filio convenit ratio imaginis, iam ostendit non posset, cur Spiritus Sanctus non et ipse sit Filius. Animadvertisendum itaque est, ad rationem imaginis proprie dictam tria postulari.

a) Requiritur, ut sit similitudo ad eum, cuius dicitur imago. Haec prima ratio necessaria quidem est, sed nullo modo sufficit. Imagini enim tamquam sumum correlatum respondet exemplar seu archetypus; inter haec duo autem est relatio derivationis imaginis ab archetypo, imitationis quippe ratio inest imaginis; unde nec unum alterius imago dici potest, ubi inter duo similia nulla est huiusmodi relatio derivationis, multo vero minus archetypus potest dici imago prae simili a se derivata.

b) Igitur postulatur, ut imago sit derivata a suo archetypo h. e. ab eo, cuius dicitur imago. « Omnis imago similis est ei, cuius imago est; nec tamen omne quod simile est alieni, etiam imago est eius; sicut in speculo et pictura, quia imagines sunt, etiam similes sunt; tamen si alter ex altero natus non est, nullus eorum imago alterius dici potest. Imago enim tunè est, cum de aliquo exprimitur » Augustin. de Gen. ad litt. imperfect. n. 57. Haec igitur duo (similitudo et derivatio) si adsint, poterit simile derivatum ab altero significatione minus stricta appellari huius sui principii imago. Rectissime ergo ex illo modo loquendi Patrum graecorum, quo Spiritum Sanctum dicunt imaginem et imaginem naturalem ac sigillum Filii, demonstratur eorum fides de processione Spiritus Sancti etiam a Filio.

c) Attamen ad propriam rationem imaginis non sufficit quaeviis derivatio; sed opus est, ut modus ipse derivatio-

nis seu processionis ex sua formali ratione tendat ad exprimendam similitudinem. Unde ex iis quae de generatione diximus, evidens est, proprio sensu *imaginem naturalem* seu secundum naturam non posse esse nisi per generationem. Spiritus Sanctus ergo non est proprio sensu *imago Patris ac Filii*, praesertim si comparetur cum ratione, qua Filius est *imago Patris*. Est enim Filius Patris *imago non solum similitudine perfectissima*, quae salva distinctione personarum consistit in identitate numerica naturae et totius perfectionis absolute (supra th. XVI.), sed etiam ex modo processionis, quod Verbum exprimitur formaliter ut *substantialis similitudo Patris*. Cf. S. Th. I. q. 35. (1).

3º. Affine appellationi imaginis est, quod Spiritus Sanctus a Patribus nonnullis *Verbum Filii*, a s. Basilio (cont. Eunom. I. V. p. 305) et a s. Cyrillo (Thesaur. T. V. P. I. p. 344.) *mens Filii* dicitur. Haec nomina dupliceiter accipi possunt: a) ita, ut significetur processio et modus processionis per formalem rationem *intellectus*, et propterea ex ipso modo processionis comprehensio et repraesentatio omnium rationum et idearum aeternarum. Hoe proprio sensu solus Filius est Verbum, et in eadem significacione relativa mens expressa Patris (supra thes. XXVI.).

b) Verbum et mens (procedens) dici potest solum ad significandam processionem sine determinatione modi, h. e. ita ut appellatio non desumatur ex modo processionis sed ex annuntiatione veritatis, ad extra. Ita Patres illi Spiritum Sanctum appellant Verbum ac mentem (expressam) Filii, quoniam et ab illo procedit et docet omnem veritatem et non loquitur a semetipso (velut existens sine principio producente); sed quaecumque (procedendo) audit, loquitur. «Cum Spiritus Sanctus mens sit ipsius (Filii) iuxta

(1) Nemini puto inde oriatur difficultas, quod videamus declarare generationem ex ratione imaginis, et vietissim propriam rationem imaginis naturalis ex generatione. Haec enim duo mutuo sese inferunt, et prout alterutrum supponitur notius, unum demonstratur ex altero. Ceterum non iam simpliciter unum ex altero, sed utrumque declaramus ex modo processionis in sua formali ratione tendentis ad exprimendam similitudinem.

beatum Paulum dicentem: nos mentem Christi habemus; omnino ea loquetur et ordinabit, quae et ipse (Filius), cuius mens est. Idcirco affirmavit Spiritum nihil ex se locutum, ac si dixisset: ego rursus sum, qui loquor; perinde fere ac si mens in homine diceret de procedente in se verbo: non loqueta a se ipso, sed quaecumque audierit, loquetur... Idem fere de Spiritu Sancto sentiendum est. Cum enim sit mens Christi, omnia quae in ipso sunt, discipulis loquitur non voluntate sibi propriâ, neque docens in voluntate alienâ ab eo, in quo et ex quo est, sed tamquam ex eius essentia naturaliter procedens (ὧν της οὐσίας αὕτου φυσικος προΐον) et totam eius habens voluntatem sicut et operationem » s. Cyrill. I. c. Vide Petav. I. VII. c. 7. n. 5. sqq.

Quae de personis singulis dicenda erant, complexi iam sumus in hac tractatione; neque enim sine illis Trinitas in complexu, et processiones modusque processionum explicari poterant. Unum tamen caput superest tum per se tum ob rationes polemicas momenti gravissimi, quod nunc aggre-dimur.